

Маршуба М. О.,

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

СЛУЖБА ПРОБАЦІЇ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ В СИСТЕМУ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Анотація. У статті здійснено аналіз міжнародного досвіду існування служби пробації в системі виконання покарань зарубіжних держав. Досліджено стан упровадження пробації в Україні.

Ключові слова: пробація, реформування, кримінальна юстиція, міжнародне співробітництво.

Постановка проблеми. На сьогодні пробація є невід'ємним елементом системи кримінальної юстиції багатьох країн і результатом демократичного розвитку суспільства, який доведений майже двохсотрічною історією розвитку пробації. Фахівці відзначають, що реальним кроком на шляху становлення процесу гуманізації Державної кримінально-виконавчої служби України, наближення юстиції України до міжнародних стандартів і впровадження в державі принципово нової системи заходів кримінально-правового характеру, притаманної демократичному суспільству, стало прийняття Закону України «Про пробацію». Прийняття цього Закону поставило перед науковцями нові питання, що виникли під час реорганізації кримінально-виконавчих інспекцій в органи пробації й, звичайно, потребують шонайшвидшого вирішення.

Такі новації в житті держави, як пробація, викликають нині багато дискусій щодо питань нормативно-правового забезпечення, обґрунтованості й доцільності деяких положень пробації, визначених законодавством, тому потребують подальшого поглибленого системного дослідження.

Пробація – це доволі «молода» концепція, історичний розвиток якої почався ще в XIX ст. Поява пробації була зумовлена важливими соціальними та культурними тенденціями в країнах Західної Європи й Північної Америки, коли пенальні реформи почали орієнтуватися на ідеї гуманітаризму, поєднані з висновками щодо неспроможності в'язниці повернути злочинців до суспільства як повноцінних його членів.

Сутність поняття «пробація», закономірності розвитку цього явища досліджувалися ще вітчизняними науковцями і правознавцями, проте такі дослідження були присвячені аналізу саме доктринальної моделі пробації або здійснювалися фрагментарно. Вагомий внесок у дослідження цього явища зробили О.В. Беца, І.Г. Богатирьов, О.І. Богатирьова, І.В. Бондар, В.А. Бодира, В.В. Василевич, А.П. Гель, Т.А. Денисова, С.Ф. Денисов, О.М. Джуца, Р.М. Гура, В.М. Дрьомін, Л.Г. Остапчук, О.М. Звенигородський, А.Х. Степанюк, В.М. Трубников, Д.В. Ягунов, І.С. Яковець та ін. Ґрунтовна робота, узагальнена в монографічних дослідженнях, проводилась О.І. Богатирьовою ще до прийняття Закону України «Про пробацію», що зумовлює необхідність подальшого дослідження процесу впровадження системи пробації в Україні.

Мета статті – дослідити сучасний стан інституту пробації в Україні й рівень міжнародного співробітництва у сфері пробації, для врегулювання проблем, що виникли в процесі реор-

ганізації кримінально-виконавчих інспекцій в органи пробації.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні в Україні відбувається гуманізація державної політики у сфері виконання кримінальних покарань як один із напрямів оптимізації євроінтеграційних процесів. У цьому контексті доцільно розглядати комплекс заходів, направлених на їх реалізацію.

У сучасних європейських країнах служба пробації залишається надзвичайно важливою виправною агенцією, центром системи кримінальної юстиції. Цінність пробації полягає в тому, що вона усунула в'язницю з центрального місця в пенальних системах.

Одним із перших суттєвих кроків запровадження пробації в Україні стала ратифікація 16 вересня 2014 р. Верховною Радою України Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, ст. 6 якої передбачає провадження діалогу між Україною та країнами Європейського Союзу (далі – ЄС) щодо обговорення реформ у сфері забезпечення принципів демократії, верховенства права та дотримання прав людини, у тому числі щодо реформування судової системи й правоохоронних органів. Нині в Україні реалізується багато проектів, які безпосередньо опікуються питаннями адаптації іноземного досвіду щодо пробації. Серед таких проектів – Проект ЄС «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні» і Проект технічної допомоги між Урядами Канади та України «Реформування системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні» тощо. Наступним кроком запровадження пробації стало прийняття 05 лютого 2015 р. Закону України «Про пробацію», який набрав чинності через шість місяців із дня опублікування, тобто в серпні 2015 р. Так Верховною Радою України був зроблений серйозний крок у сфері наближення юстиції України до міжнародних стандартів упровадження в державі принципово нової системи заходів кримінально-правового характеру.

Пробація – це переважно юридичний термін, який з'явився майже 200 років тому як кримінально-правовий інститут англосаксонського права й був різновидом умовного засудження або умовного звільнення. «Пробація» в перекладі з англійської означає «випробування» або «умовне звільнення (від покарання)», а в перекладі з латині – «випробувати» або «віддавати під нагляд» [1, с. 20].

За визначенням юридичної енциклопедії, пробація (лат. probatio – проба, випробування) – це вид покарання у Великобританії, США, яке полягає в накладенні певних обмежень на здійснення засудженим своїх прав і свобод, установленні спеціального нагляду за його поведінкою [2, с. 146].

Сьогодні термін «пробація» вживається в кількох значеннях. Д.В. Ягунов запропонував таку класифікацію: 1) як концепція соціальної роботи з правопорушниками та іншими соціально вразливими групами; 2) як ієрархічна організаційна структура; 3) як орган державної влади (служба); 4) як умовне невинесення вироку або як умовне звільнення від покарання з випробуванням;

5) як специфічний процес виконання альтернативних покарань;
6) стан, у якому перебуває злочинець упродовж певного терміну: злочинець (probationer) перебуває «на пробачії», тобто під пробачійним наглядом (on probation, under probation supervision);
7) як з'єднувальна ланка між кримінальним процесом, виконанням покарань і соціальною роботою [3, с. 148].

У законодавстві зарубіжних держав інститут пробачії визначається як вид покарання або вид звільнення від відбування покарання з випробуванням. Отже, на сьогодні світова спільнота, насамперед ЄС, розглядають міжнародні стандарти не як альтернативи тюремному ув'язненню, а як основні заходи покарання, не пов'язані з позбавленням волі, що мають застосовуватися в першу чергу, а до позбавлення волі потрібно вдаватися лише у виняткових випадках, коли це відповідає інтересам безпеки потерпілого, суспільства та процесу ресоціалізації самого засудженого [1, с. 115].

У різних країнах процес розвитку пробачії відбувався по-різному, але загальними рисами пробачії в усіх країнах є такі:

1) незастосування до порушника покарання у вигляді ув'язнення або взагалі звільнення від покарання (на підставі спеціального соціального дослідження особистості правопорушника);

2) застосування пробачії до правопорушника залежно від обставин (учинений злочин, особистість, соціальна ситуація правопорушника);

3) здійснення нагляду, який відрізняється від поліцейського нагляду та поєднаний із соціальною допомогою правопорушнику в процесі ресоціалізації [4, с. 1].

Пробачія є невід'ємним елементом системи кримінальної юстиції в європейських країнах. У Законі України «Про пробачію», розробленому з урахуванням міжнародного та європейського досвіду пробачії, зокрема Рекомендації № СМ/(2010)1 Комітету Міністрів Ради Європи про Правила Ради Європи про пробачію, термін «пробачія» визначений так: «пробачія – система наглядових і соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду й відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого». Метою впровадження пробачії є забезпечення безпеки суспільства шляхом виправлення засуджених, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень і надання суду інформації, що характеризує обвинувачених, з метою прийняття судом рішення про міру їхньої відповідальності [5].

Саме на забезпеченні безпеки суспільства робить акцент європейська практика, розглядаючи систему пробачії. Дослідники пробачії Великої Британії відзначають, що якщо за допомогою пробачії вдасться уникнути повторних злочинів лише серед 5% правопорушників, до яких застосовано пробачію, наслідком цього буде забезпечення безпеки одного мільйона громадян країни. За рахунок залишення правопорушника в суспільстві збільшуються шанси його успішного виправлення, збереження корисних соціальних зв'язків (створення працездатної сім'ї), збереження роботи (компенсація шкоди потерпілим, підтримка економіки країни). З економічного погляду утримання пробачії для держави дешевше, ніж витрати на утримання місць позбавлення волі. Наприклад, у Швеції, Фінляндії, Естонії та Румунії витрати на організацію пробачії щодо однієї особи більше ніж у десять разів менше, ніж витрати на одного ув'язненого. У європейських країнах співвідношення правопорушників у місцях позбавлення волі та правопорушників, які перебувають під пробачією, становить, як правило,

один до трьох. В Україні сьогодні таке відношення – майже один до одного [6, с. 2].

На цьому етапі орган пробачії створюється в складі Державної пенітенціарної служби України шляхом реорганізації кримінально-виконавчої інспекції, яка забезпечує виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі. У Законі України «Про пробачію» закріплено здійснення органом пробачії досудової, наглядової й пенітенціарної пробачії. Говорячи про пенітенціарно-пробачійні функції, що покладені на органи пробачії, можемо констатувати, що сьогодні їх виконують співробітники виконання покарань.

Перед Державною пенітенціарною службою України поставили такі практичні питання: підготовка пропозицій законодавчих змін до вже прийнятих нормативно-правових актів у галузі пробачії; щодо бюджетного фінансування; перепідготовка персоналу кримінально-виконавчої інспекції; недостатнє матеріально-технічне забезпечення; створення моделей і методик пробачії. Нині ці питання вирішуються шляхом створення робочої групи, якою розроблено план першочергових заходів щодо реалізації Закону України «Про пробачію», виконання якого координується управлінням кримінально-виконавчої інспекції; було вжито заходів щодо підготовки та внесення змін до відповідних нормативно-правових актів і безпосередньо Закону України «Про пробачію»; було проведено підрахунки на майбутній період щодо кількості суб'єктів пробачії й розширення штату кожного підрозділу шляхом реорганізації кримінально-виконавчої інспекції, направлено до Міністерства юстиції України проекти щодо реалізації апробацийних програм про порядок складання досудової доповіді, щодо проведення соціально-виховної роботи із засудженими, до яких застосовано пробачію. На сьогодні розроблено проект наказу щодо штатної структури підрозділів кримінально-виконавчої інспекції, де розраховано прогнозовану кількість суб'єктів пробачії та додаткову кількість персоналу пробачії, введення якої передбачається фінансово-економічними розрахунками до проекту Закону України «Про пробачію».

Найбільш перспективним у розвитку пробачії в Україні є залучення міжнародних експертів і використання міжнародного досвіду у сфері пробачії. У межах Проекту ЄС «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні» з лютого 2015 р. триває робота щодо сприяння в упровадженні Закону України «Про пробачію». У зв'язку з цим європейські експерти залучаються для підготовки нормативно-правових документів, що регламентують і сприяють реалізації положень зазначеного законодавства. Ця робота також спрямована на виконання завдань, передбачених Стратегією реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки. У грудні 2015 р. в межах Компонента 2 Проекту ЄС було організовано дві експертні місії, до участі в яких було запрошено Пітера Мюррея як спеціаліста Департаменту технічного забезпечення та комунікацій Служби пробачії графства Мерсїсайд (Великобританія). Він має оцінити можливості для побудови в Україні горизонтально-вертикальної мережі обміну інформацією між підрозділами пробачії і створення електронної бази даних обліку суб'єктів пробачії. Експерти Проекту ЄС також підтримали розробку технічного завдання електронної системи, яка повинна відповідати вимогам Закону України «Про пробачію», забезпечувати потреби всіх видів пробачії та надати змогу запровадити електронне ведення справ.

У грудні 2015 р. Проект ЄС і Державна пенітенціарна служба України почали роботу над розробкою 10-денної навчальної

програми для підготовки працівників майбутнього органу пробачії. У роботі групи брали участь викладачі з Білоцерківського училища професійної підготовки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України, Чернігівського юридичного коледжу, Інституту кримінально-виконавчої служби, а також начальник Печерського районного відділу КВІ та психолог Київського слідчого ізолятора. Для допомоги українським партнерам у процесі розробки програми Проект ЄС залучив експертів Майка Октігана (Ірландія) та Джеймса Сендхема (Великобританія) [7, с. 8].

Місцем перепідготовки персоналу кримінально-виконавчої інспекції було визначено Білоцерківське училище професійної підготовки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України. Станом на грудень 2015 р. перепідготовку пройшла більша частина працівників інспекції.

Висновки. Прийняття Закону України «Про пробачію» дало позитивні зміни і стало наближенням України до європейських моделей діяльності служби пробачії, проте в ньому ж існує чимало невідповідностей і неточностей. Тому обов'язковою умовою ефективної діяльності служби пробачії в Україні та досягнення цілей і мети поставлених перед нею є таке: по-перше, унесення змін до чинного Закону та корегування або повна зміна нормативно-правових актів, безпосередньо інструкцій, які регулюють діяльність кримінально-виконавчої інспекції; по-друге, продовження проведення Державною пенітенціарною службою України плідної роботи в галузі діяльності органу пробачії щодо покращення всіх практичних аспектів роботи кримінально-виконавчих інспекцій.

Література:

1. Богатирьова О.І. Теоретико-прикладні засади впровадження пробачії в Україні : [монографія] / О.І. Богатирьова. – К. : Дакор, 2013. – 368 с.
2. Юридична енциклопедія : в 6 т. / ред. Ю.С. Шемшученко. – Допов. вид. – К. : Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1998–2004. – Т. 4 : Н–П. – 2002. – 720 с.
3. Ягунов Д.В. Що стоїть на заваді створення служби пробачії в Україні (до питання про створення національної моделі пробачії) / Д.В. Ягунов // Актуальні проблеми європейської інтеграції : збірник наукових праць з питань європейської інтеграції та права / за ред. Д.В. Ягунова. – Випуск шостий. – Одеса : Фенікс, 2011. – С. 146–173.

4. Янчук О.Б. Прийняття Закону України «Про пробачію» – як перший результат на шляху до впровадження європейської моделі роботи з правопорушниками : [довідку голови начальника департаменту КВІ] / О.Б. Янчук // Довідкова інформація офіційного сайту Державної пенітенціарної служби України від 18.02.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kvs.gov.ua/zmi/KVI_Yanchuk_dopovid_18022015.pdf.
5. Про пробачію : Закон України від 05.02.2015 // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 13. – Ст. 93.
6. Реформа системи юстиції України. Впровадження пробачії // Довідкова інформація офіційного сайту Державної пенітенціарної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kvs.gov.ua/zmi/ProbationWhatIsIt27082015.pdf>.
7. ЄС допомагає у створенні системи пробачії в Україні // Проект ЄС «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні» : інформаційний бюлетень. – Випуск 4. – Листопад – грудень 2015. – С. 7–8. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justicereformukraine.eu/uk/contributes-to-estab-new-prob-system/>.

Маршуба М. О. Служба пробачії в Україні: проблеми введення в систему уголовної юстиції

Анотація. В статті проведено аналіз міжнародного опыта существования службы пробачії в системе исполнения наказаний зарубежных государств. Исследовано состояние внедрения пробачії в Украине.

Ключевые слова: пробачія, служба, реформування, уголовная юстиція, міжнародное сотрудничество.

Marshuba M. Probation service in Ukraine: problems in the implementation of the criminal justice system

Summary. The article analyzes the international experience of the existence of the probation service in the system of execution of sentences of foreign states. The state of implementation of probation in Ukraine.

Key words: probation, service, reform, criminal justice, international cooperation.